

Vanitas įveika arba lošimas atviromis kortomis

Vaiva Kubeckienė

Vilniaus universiteto muziejus
E. paštas vaiva.kubeckiene@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6616-7805>

Santrauka. Straipsnyje interpretuojamas XVII a. Nyderlandų dailininko T. Romboutso kūrinys „Lošėjas, rodantis kortas“. Jame išvengiama sąveikaujant dvi egzistencines laikysenas: lošiančiojo ir *Vanitas* reiškėjo. Pirmojoje tyrimo dalyje aiškinamasi, kokių būdu Romboutsas pratęsia lošimo kaip buvimo būdo temą ir kaip ją integruoja į *Vanitas* žanrą. Antrojoje dalyje grindžiama hipotezė, kad Romboutso kūrinio kompozicija prezentuoja *Vanitas* žanro tąsą ir sykiu jo užklausimą.

Pagrindiniai žodžiai: lošimas, *Vanitas*, Theodoras Romboutsas, Arūnas Sverdiolas

Overcoming *Vanitas*, or Showing One's Cards

Abstract. In the article the painting *Card Player Showing His Hand* by T. Rombouts (17th c. Netherlands) is being interpreted. It is noticed that two existential manifestations may interact in this composition: the gambler's and *Vanitas*. In the first part of this article, an analysis is made how Rombouts presents card play as a way of being and how he integrates it into the genre of *Vanitas*. In the second part the hypothesis, is it proven that the composition of the painting continues the theme of *Vanitas* and questions it at the same time.

Keywords: gamble, *Vanitas*, Theodor Rombouts, Arūnas Sverdiolas

Received: 21/05/2020. **Accepted:** 15/09/2020

Copyright © Vaiva Kubeckienė, 2020. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Metodologija ir tikslas

Tyrimo metodologiją tiksliausiai nusakytų kultūros filosofijos prieiga, kurią išplėtojo lietuvių filosofas Arūnas Sverdiolas veikalė „Steigtis ir sauga“ (1996). Šiuo veikalu straipsnyje remiamasi tiek metodologiniame, tiek turinio lygmenyse, kadangi mums aktualiai *Vanitas* temai filosofas skyrė dalį savo veikalė. Taigi kultūros filosofijos specifika mūsų atveju yra svarbi, nes įgalina filosofinį būties klausimą analizuoti ne tiesiogiai, bet pasitelkiant kultūros istorijos medžiagą. Panašiai kaip ir kitų kultūrologinių disciplinų atstovai, kultūros filosofas naudojasi konkrečiais duomenimis ir analizuoja įvairius kultūros reiškinius, tačiau išsiskiria tuo, jog siekia ne apibendrinti pasirinktą medžiagą, bet apmąstyti kultūros patirtį ir nagrinėti, koku būdu konkrečioje žmogaus veikloje išryškėja būties pavidalai. Sverdiolas kalba apie tyrėjo sąmonės judėjimą keliomis kryptimis: pirmoji siekia panirti į konkrečią kultūros terpę, o antroji reflektuoja, kaip joje reiškiasi kultūros buvinių buvimo būdas (Sverdiolas 1996: 11–14). *Vanitas*¹ kategorija ir Koheleto knygos tekstas minėtame Sverdiolo veikalė analizuojami kaip Vakarų metafizinės tradicijos priešprieša. To meto kultūrų lauke minėtoji laikysena buvo išimtinė, tačiau vėlesnėje Vakarų kultūros istorijoje pastebimos *Vanitas* kartotės, variacijos ir net artimumas postmodernaus žmogaus pasaulėžiūrai. Šiame straipsnyje atkreipiamas dėmesys į XVII a. Nyderlandų vizualinę kultūrą ir *Vanitas* raišką joje. Darbe siekiama atskleisti minėtos laikysenos patirtį analizuojant konkretų dailininko Theodoro Romboutso (1597–1637) kūrinį „Lošėjas, rodantis kortas“ (1 pav.) ir išryškinant lošimo aspektą jame. Straipsnio pradžioje primenamas vizualinis pokytis lošimo prezentacijoje ir jo pirmavaizdis Caravaggio tapybos darbe, o antrojoje dalyje grįžtama prie pačios *Vanitas* ištakos Koheleto knygoje ir šio teksto interpretacijos Sverdiolo *Steigtis ir saugoje*. Siekiama pagrįsti tezę, kad Romboutso kūrinyje yra vienu metu prezentuojama *Vanitas* laikysena, kuri susilieja su lošėjo būviu, bet sykiu kompozicija kvestionuoja žanro rėmus ir siūlo *Vanitas* įveikos būdą.

1 pav. Theodor Rombouts. Lošėjas, rodantis kortas, XVII a. 2–4 deš.

¹ *Vanitas* (lot. *tuštybė*) sąvoka retai vartojama filosofijos plotmėje ir daugiau priskiriama teologijos, dailės sritims. Visgi kultūros filosofijos prieiga ir Sverdiolo išvalgos leidžia minėtas plotmes integruoti.

Lošimas kaip tema

Pirmiausia pažymėtina, kad T. Romboutsas nėra išskirtinis, kalbant apie lošimo temos įtraukimą į tapybos lauką. Sėkmės žaidimai ir jų vaizdavimas buvo itin populiarūs baroko laikotarpiu². Nagrinėjamas kūrinys „Lošėjas, rodantis kortas“³ nėra ypač išskiriamas Europos, Nyderlandų ar net paties menininko kūrybos kontekste. Straipsnio autorei čia svarbus ne tiek Romboutso meistriskumas tapyboje, kiek autentiška dinaminė kompozicija, kurią išskleisime antrojoje straipsnio dalyje. Visgi, apie Romboutso kūrinį neįmanoma kalbėti nepaminint prieš tai buvusio „kultūrinio sluoksnio“, t. y. italų dailininko Michelangelo Merisi da Caravaggio įtakos stilistiniam ir temos pasirinkimui. Taigi pirmiausia atliksime ekskursą į Caravaggio „Kortuotojus“ (2 pav.) įvesdami lošimo temos paradigminį pokytį tapyboje, po to grįšime prie Nyderlandų kultūros lauko.

2 pav. Michelangelo Merisi da Caravaggio. Kortuotojai, 1595 m.

Caravaggio „Kortuotojus“ nutapė 1595 m. ir pradėjo svarbią naują lošimo reprezentaciją. Nors iš pirmo žvilgsnio darbe vaizduojamas tipinis kasdienybės momentas, kuomet du sukčiai bando apgauti jaunuolį, menotyrininkai pastebi, kad „Kortuotojai“ esąs naujojo žanro kūrinys. Lošėjus jau ne kartą buvo vaizdavę renesanso dailininkai, tačiau

² Plačiau ši tema nagrinėjama autorės disertacijoje (Kubeckienė 2017).

³ Kuriant greičiausiai asistavo Nyderlandų dailininkas Andriaenas van Utrechtas (1599–1652).

šios veiklos įvaizdinimas tuo metu turėjo aiškią didaktinę paskirtį: stengtasi groteskiškai pašiepti ir išryškinti lošimą kaip amoralią veiklą⁴. Toks vaizdavimas buvo Katalikų Bažnyčios skelbiamos pozicijos tęsinys, kadangi XV–XVII a. lošimas buvo oficialiai smerkiamas: lošėjas buvo prilyginamas velniui arba laikomas tamsiųjų jėgų bendrininku (Langdon 2012: 19–23)

Caravaggio atveju lošimas nėra vienareikšmiškai kritikuojamas, greičiau keliamas klausimas apie jį ir atskleidžiamas lošiančiojo laikysenos daugiaplotmiškumas. Kompozicija tampa aktuali kiekvienam, kadangi dailininkas apeliuoja į universalią „gyvenimo lošimo“ patirtį. Paradigminę slinktį liudija ir „Kortuotojų“ kompozicijos išplitimas. Caravaggio idėjos suteikė postūmį visai XVII a. Europos tapybai, o to meto Olandijoje turėjo ypatingą įtaką. XVII a. pr. Utrechte egzistavo Caravaggio sekėjų mokykla, vadinamoji *Caravaggisti* (Pächt 2003: 104). Romboutsas buvo vienas iš šios mokyklos atstovų. Tapybos jis mokėsi Antverpene, o vėliau beveik dešimtmetį gyveno Italijoje. Caravaggio stilistika ypač matoma ankstyvajame Romboutso kūrybos etape ir fiksuojama tapybos manieroje ir temų pasirinkime. Kortos ir kiti stalo žaidimai buvo vieni pagrindinių siužetų, kurie, kaip ir pirmtako atveju, nebuvo vien tik ydos pašėpimas, bet nuoroda į tam tikrą būvį.

Lošimas kaip buvimo būdas

Greta jau buvusių lošimo reikšmių (kasdienybės aktualija, draudžiama veikla, pašėpiama yda) Caravaggio „Kortuotojai“ atvėrė dar vieną plotmę – lošimą kaip egzistencinę laikyseną arba buvimo būdą. Naujoji prasmė kūrinyje pasirodo originaliu būdu, kadangi tapytojas į vieną kompoziciją įtraukė du visiškai skirtingus žanrus. Iš pirmo žvilgsnio „Kortuotojų“ siužetas primena grynąją komediją, bet gilinantis į kiekvieno veikėjo pirmavaizdžius, išnyra religinė tematika (Pericolo 2008: 129–152). Jaunuolis kompozicijos kairėje primena Bibliją kontempliuojantį pamaldų skaitytoją, pastebima sąsaja su Hendricko Goltziaus „Marija Magdalena“⁵. Centre esančio vyro gestas panašus į laiminančio Kristaus judesį, siejamą su Albrechto Dürerio „Apsireiškimu šv. Tomui“⁶. Galiausiai apgavikas dešinėje – tai tarsi ekstazės išstiktas tikintysis, siejamas su Jano Sadelerio „Prisikėlimu“⁷. Caravaggio „Kortuotojai“ pasirodo esąs nevienalytis naratyvas, kuriame ryški komiška apgaulės tema ir kartu išnyra religinė linija. Toks kontrastingas žanrų suliejimas čia tampa dinaminio elementu, užklausančiu nevienareikšmę lošiančiojo laikyseną.

⁴ P vz., žr. De lusoribus [Of gamblers]. Page from Sebastian Brant, *Stultifera Navis* [The Ship of Fools]. Museum of New Zealand, Te Papa Tongarewa, collection 2009. Prieiga per internetą: <https://collections.tepapa.govt.nz/object/953540#>.

⁵ Žr. Hendrick Goltzius. *De boetvaardige Maria Magdalena*, 1585. Rijksmuseum, Amsterdam. Prieiga per internetą: <https://artsandculture.google.com/asset/de-boetvaardige-maria-magdalena-hendrick-goltzius/zwGVjFX-saqSW2w>.

⁶ Žr. Albrecht Dürer. *The Doubting Thomas, The Small Passion*, ca 1510. The George Khuner Collection. Prieiga per internetą: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/388069>.

⁷ Žr. Jan Sadeler I. *The Ascension*, 1587. Philadelphia Museum of Art. Prieiga per internetą: <https://www.philamuseum.org/collections/permanent/79950.html>.

Romboutsas taip pat atsispiria nuo itališkojo lošimo vaizdavimo ir neapsiriboja ydos pašėpimu. Tiesa, flamandų dailininkas nevengė lošėjų ironizavimo, tačiau toji ironija nukreipta ne vien į lošėjus, bet yra generalizuojama ir atsukama į patį autorių. Tai liudytų faktas, kad įvairiose kompozicijoje jis nevengdavo įtraukti autoportretų, savo šeimos narių atvaizdų („Kortų žaidimas“⁸, „Trik trak žaidėjai“⁹ ir kt.).

Kaip buvo užsiminta pradžioje, dėmesys atkreiptinas į tapybos kūrinių, kuriame vaizduojamas lošėjas, rodantis kortas (1 pav.). Kortuotojas šypsodamasis žvelgia į žiūrovą ir rodo gerų kortų derinį. Šalia lošėjo ant stalo sudėtos monetos, pinigų krepšys ir brangi taurė, kuri greičiausiai užstatyta žaidime. Kūrinio struktūra iš dalies perėmė karavadžistinę universalią „gyvenimo lošimo“ tematiką. Visų pirma, dėl interaktyvumo momento: pagrindinis veikėjas ne tik vaizduojamas kaip neatidus lošėjas, bet kortas rodo būtent mums. Taigi tampame lošimo dalimi ir esame ne pačioje patogiausioje pozicijoje: tampame arba sąmokslininkais, arba pranašumą turinčiais žaidėjais. Antrasis momentas, kuris tęsia Caravaggio stilių, tai lošimo vaizdavimo nevienareikšmiškumas ir kompozicijos dinamiškumas. Šiuos aspektus aptarsime *Vanitas* žanro kontekste.

Lošimas *Vanitas* kontekste

Romboutsas šalia minėto karavadžistinio prasminio sluoksnio pritraukė ir *Vanitas* žanrą, kuriam būdinga realistiškos kompozicija, simbolizuojanti žemiškojo gyvenimo trumpalaikiškumą. XVII a. Nyderlanduose klestėjęs žanras dažnai įtraukdavo kelias pagrindines objektų kategorijas: meno bei mokslo simbolius, galią reprezentuojančius objektus, žemiškuosius malonumus, mirties simbolius. Buvo siekiama priminti, kad mirtis sulygina visus, nepaisant jų statuso, turtų ar išminties¹⁰. Laikinumą reprezentuojantys objektai turėdavo „užkrečiamą“ pobūdį, kadangi šalia vaizduojami daiktai, kad ir kokie jie būtų, savaime tapdavo *Vanitas* reprezentantais (Berger 2011: 15).

Romboutso kūrinyje nėra klasikinių minėtųjų elementų, tačiau esama panašios struktūros, kadangi viename lygmenyje vaizduojama galios (pinigai) ir žemiškųjų malonumų (kortos, taurė) atributika. *Vanitas* žanro ištakomis laikomoje Koheleto knygoje rašoma: „Juk žmogui po saule nėra nieko geriau, kaip valgyti, gerti ir mėgautis gyvenimu“ (Mok 8,15). Nors „Lošėjas, rodantis kortas“ nėra tipinis *Vanitas* kūrinys, jis atspindi cituotus Koheleto žodžius: veikėjas mėgaujasi lošimu ir lengvai įgytais turtais. Be to, *Vanitas* stilistika Nyderlanduose skleidėsi ir į kitus natūrmortus: šiuo stiliumi buvo tapomos kasdienių situacijų scenos (Bauer, Prater 2016: 34). Taigi pirmiausia pažvelgsime į Romboutso kūrinių kaip į *Vanitas* tąsą, remdamiesi Koheleto knyga bei Arūno Sverdiolo interpretacija, o vėliau pereisime prie minėtąjį žanrą užklausančių momentų.

⁸ Žr. Theodor Rombouts. Playing Cards, late 1620s. Hermitage Museum, St Petersburg. Prieiga per internetą: <https://www.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/01.+paintings/48228>.

⁹ Žr. Theodor Rombouts. The Backgammon Player, 1634. North Carolina Museum of Art. Prieiga per internetą: https://ncartmuseum.org/art/detail/the_backgammon_players.

¹⁰ Pieter Cleasz. Still Life with a Skull and a Writing Quill, 1628. The Metropolitan Museum of Art. Prieiga per internetą: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/435904>.

Kaip jau buvo užsiminta, Nyderlandų *Vanitas* laikysena kildinama iš Senojo Testamento Koheleto knygos (III–IV a. pr. Kr., pagal tradiciją priskiriama karaliui Saliamonui). Teksto dalis įrėmina atsklanda ir užsklanda „Miglą migla“ arba „Tuštybių tuštybė“ (heb. *hebel*, lot. *vanitas*) (Newsom 2005: 2599–2600). Koheleto knygą persmelkia pesimistinė egzistencinė nuostata, skelbianti žmogaus pastangų šiame pasaulyje bergždumą:

Kokia nauda žmogui iš viso jo sunkaus triūso,
Kuriuo jis triūsia po saule?
Viena karta nueina, kita ateina,
Bet žemė amžinai lieka ta pati. (Mok 1, 3–4)

Skelbiama, kad žmogaus būtis yra laikina, jis nieko negalįs prognozuoti ar „užsitar-nauti“ atpildo gerais darbais. Čia nėra amžinybės, anapusybės patirties galimybės: viskas yra maru ir laikina, o tvarūs yra tik žemėje vykstantys gamtos ciklai. Nyderlandų dailėje toks gyvenimo trapumas dažnai išreiškiamas vaizduojant maisto produktais nukrautų stalų, sodo gėrybių, gėlių natuirmortus. Taip parodomas gamtos cikliškumas ir įkūnijama laikinybė, nes viskas suvys ir grįš į pirminį medžiagiškumą. Tokią „grįžimo į medžiagą“ patirtį yra taikliai išreiškęs XIX a. žemaičių dailininkas Nikodemus Erazmas Iwanowskis: „Molis, vos tik nustoja teikti man džiaugsmo, vėl virsta moliu, drobės užsidažo naujomis kompozicijomis, kad iš eilės vėl būtų sunaikintos; greičiausiai niekur kitur taip greitai netriumfuoja šis principas, ir kad *vanitas vanitatum et omnia vanitas*, taip kaip mano kaime dirbtuvėse...“ (Niewulis-Grablunas, Židonis 2011: 285–304) Nors šioji ištara yra daug vėlyvesnė ir iš kitos kultūros terpės, matomas svarbus pasikartojantis *Vanitas* aspektas. Romboutso kūrinys, nors ir netiesiogiai, taip pat pastebime vaizduojamų objektų reduka-vimą į jų pirminę medžiagą. Puošni taurė šioje kompozicijoje jau nebeturi reprezentacinės funkcijos. Pastatyta ant lošimo stalo, ji yra vertinga tiek, kiek yra tauriojo metalo lydinys.

Nepaisant pesimistinės *Vanitas* laikysenos, kaip pastebi Sverdiolas, Koheletas vienoje teksto dalyje išplėtoja mintį apie specifinę laiko pajautą ir atlieka gelminį posūkį nuo nevilties prie akimirkos arba „progos“, kurioje slypi viskas. „Viskam yra metas, ir kiekvienam reikalui tinkamas laikas po dangumi. / Laikas gimti ir laikas mirti, / laikas sodinti ir laikas rauti, kas pasodinta“ (Mok 3, 1–2). Šios akimirkos palankumas ir gali žmogui suteikti gerovės pojūtį. Tokią žmogaus egzistenciją Sverdiolas vadina „progine“, kadangi pagrindinis uždavinys pasidaro tinkamai įvertinti progą, atpažinti laiką ir jo reikalavimus (Sverdiolas 1996: 161). Šia prasme lošimas puikiai įkūnija *Vanitas* dvasią, kadangi pats žaidimo pobūdis atsiremia į progos palankumą. Kaip pastebėjo prancūzų sociologas Rogeris Caillois, lošimas yra priešingas darbui, kadangi jam nereikia ilgų pastangų, laiko išteklių. Tokios savybės, kaip nuoseklumas, valia, lošime paneigiamos vos po pirmojo laimėjimo (Caillois 2001: 17). Čia svarbiausias yra progos pojūčio atpažinimo gebėjimas. Vokiečių literatūrologas Walteris Benjaminas taip pat pastebi, kad lošimo laiko patirtis skiriasi nuo kasdienės. Jis gali būti išstėtas iki begalybės arba tapti itin trumpas, nes lošėjas turi „užuosti“ tinkamą statyti momentą greičiau negu toks momentas apskritai pasirodo (Benjamin 2002: 510). Taigi galime daryti prielaidą, kad lošimas yra *Vanitas* laikysenos ne tik viena iš formų, bet minėto žanro koncentratas, o lošėjas – *Vanitas* žmogus *par*

excellence. Romboutso kūrinys sulieja *Vanitas* žanro dvasią ir lošimo veiklos progiškumą, tačiau sykiu visus šiuos momentus radikalčiai apverčia.

Lošimas atviromis kortomis

Vanitas žanrą Romboutso kūrinyje užklausia iš pirmo žvilgsnio neypatingas kortuotojo judesys – kortų atskleidimas. Šis kūrinio momentas nesileidžia interpretuojamas viena-reikšmiškai. Atverstos kortos yra vienas pagrindinių *Vanitas* kompozicijų elementų, bet šiuokart jas laiko ir rodo pats lošėjas. Neatmestina galimybė, kad žaidėjas yra sėkmės lydimas kvailys – gavęs gerą kortų derinį, norėjęs jomis pasirodyti ir taip sugadinęs visą lošimo tėkmę¹¹. Tuo labiau, jog lošimo ir kvailumo sąsaja buvo akcentuojama jau nuo XVI a. Visgi gali būti ir taip, kad kortų atskleidimas implikuoja daugiau nei tai ir nurodo į kažką daugiau nei pats kortų rodymo veiksmas. XVII a. dvasininkas, filosofas Baltasaras Gracianas kasdienės išminties patarimų rinkinyje *Oraculo Manual* dažnai vartoja lošimo metaforiką ir pataria: „Nenaudinga ir lėkšta žaisti atverstomis kortomis. Jeigu neatskleidi iš karto, kaipmat pakelsi lūkesčius, nukreiptus į tave, ypač jeigu į tavo poziciją yra sutelktas visų dėmesys“ (Gracian 1904: 2). Tokiu būdu akcentuojamas kelis ėjimus į priekį numatantis veikimo būdas. Taigi Romboutso kortuotojas galėtų būti tiesiog subtilios aukštuomenės elgsenos neišmanantis žmogus. Traktuodami kūrinį kaip *Vanitas* žanro tąsą ir lošimą kaip buvimo būdą, žengiamo dar toliau ir klausiamo: ką reiškia dinaminis kortų atskleidimo vyksmas egzistenciniame lygmenyje? Ieškant atsakymo, vertėtų grįžti prie Koheleto knygos, kurioje pastebime svarbią išminties ir kvailybės dichotomiją. „Tariau sau širdyje: „Jeigu kvailiojo likimas ištiks ir mane, tai kodėl turėčiau būti išmintingas? Kokia man iš to nauda?“ Taigi suvokiau širdyje, kad tai tik migla!“ (Mok 2, 14–15). Kaip pastebi Sverdiolas, Koheleto knygoje pasirodo dviplotmė išmintis: funkcionalioji ir reflektvyvioji. Pirmoji veikia naudos ir galios plotmėje, tai išmanymas, kaip pasiekti savo tikslus, laimę. O reflektvyvioji išmintis peržengia laimės užsitikrinimo tikslą, tačiau nepajėgia pagrįsti pozityvaus projekto (Sverdiolas 1996: 157). Romboutso kūrinyje taip pat galima pastebėti išsisluoksniavimą, tik šiuokart kvailumo. Pirmoji kvailumo prasmė – tai tam tikras išminties stygius, kuris griaua visą lošimo vyksmą. Toks kvailumas, kaip ir operacinė išmintis, leidžia žmogui pajusti laimę. Tačiau kartu galime įžvelgti ir reflektvyvijį lygmenį, kurio santykis su lošimu bei laimingumu yra sudėtingesnis. Būtent ši laikysena buvo neretai akcentuojama baroko laikotarpiu. Gracianas tokią būseną apibūdina taip: „Mokėk pritaikyti kvailumą. Kartais ši korta būna labai išmintingas žaidimas, nes kartais išmintis būna tuomet, kada neatrodo išmintingas“ (Gracian 1904: 145). Kuris iš šių atvejų yra nagrinėjamame paveiksle, pasakyti sunku. Mūsų pozicija būtų ta, kad kvailumo ir reflektvyvaus kvailio sluoksniai koegzistuoja kūrinio scenarijuje. Tokia dviprasmybe itin mėgo žaisti baroko epochos kūrėjai. Pavyzdžiui, ispanų dramaturgo Pedro Calderono de la Barcos pjesėje „Gyvenimas – tai sapnas“ juokdarys Klarinas dažnai kalbėdavo apie save

¹¹ Kortų atvertimas gali būti ir laimėjimo dalis, tačiau atsižvelgiant į jau anksčiau minėtą kontekstą (Caravaggio įtaka, *Vanitas* kūriniių keliaprasmiškumas) daroma prielaida, jog kortų rodymo gestas byloja ne apie laimėjimo faktą.

trečiuoju asmeniu ir pabrėždavo savo kvailumą: „KLARINAS: Klarinas, nors be galo doras tarnas, / Keistokai sutaria su paslaptim, / Jos sunkiai jo makaulėj išsilaiko“ (Calderon de la Barca 2010: 56). Tokioje kalbėsenoje esama dvejopos pozicijos: kvailio ir reflektivaus kalbėjimo apie kvailumą, kuris palieka spektaklio žiūrovą dviprasmybėje. Nagrinėjamame paveiksle mes esame panašioje pozicijoje ir tai keičia *Vanitas* žanro interpretaciją. Jeigu pagrindinis veikėjas yra sąmoningas kvailys ir sąmoningai rodo kortas, tai jo atliekamą veiksmą galėtume vadinti *Vanitas* deformavimu ar net įveika.

Kaip pastebėjo Sverdiolas, įveikos judesio jau esama pačioje Koheleto knygoje. Nors ir yra neigiamas žmogaus tęstinumas po mirties, knygos autorius yra buvusysis, besikreipiąs į būsimus skaitytojus: „Taigi Koheletas, neigiantis žmogaus tvėrmės gali- mybę ir iškeliantis jo nykstamą stichijų amžinybės akiratyje, savo paties kreipimusi ir kalbėseną liudija priešingą dalyką – savitai žmogišką stichijų įveiką atminties perdavimo dėka“ (Sverdiolas 1996: 149).

Romboutso kūrinys *Vanitas* įveika pasirodo dvejopu būdu. Kaip ir Koheleto knygos atveju, pats meno kūrinys, nors ir skelbiantis apie nykstamą, gyvuoja ilgiau negu jo autorius. Antrasis įveikos lygmuo slypi kūrinys pasirodančioje pasyvumo–aktyvumo dinamikoje. Kompozicijoje vaizduojamas ne pasyviai lošimui pasiduodantis, bet aktyvų veiksmą (kortų atvertimą) atliekantis žmogus. Šis skirtumas yra kertinis poslinkis *Vanitas* įveikos link. Vokiečių sociologas Friedrichas Georgas Jūngeris atkreipė dėmesį, kad sėkmės žaidimuose lemtis nėra nei žaidimas, nei žaidėjas. Tai greičiau judėjimas, be kurio sėkmės žaidimai negalėtų vykti. Lošimas yra nuolatinės įtampos tarp gyvybės ir mirties analogija, kuri vyksta likimo tėkmėje (Jūnger 1953: 16–31). Kortų parodymo gestas atlieka pertrūkį šiame vyksme. Žinoma, toks poelgis nekeičia nykstamybės fakto, tačiau vyksta paties lošimo arba *Vanitas* žanro užklausimas. Atliekamas paradoksalus veiksmas: aktyvus asmeninei lošėjo naudai nepalankus judesys, kurį labai gerai paaiškina Sverdiolo pastebėta stojiškos ir antistojiškos laikysenų priešprieša. Anot filosofo, Koheleto knygos bendroji praktinė išvada yra antistojiška, kadangi siūloma mėgautis žemiškaisiais malonumais ir tokiu būdu atsiduriama pasyviojo pozicijoje. O priešinga arba stojiška pozicija „siūlo atsisakyti mėgavimosi ir taip išvengti geismo ir pastangos ydingo rato“ (Sverdiolas 1996: 157–158). Taigi galėtume daryti išvadą, kad Romboutso kūrinio atveju aktyvus veikėjo veiksmas yra priešingas *Vanitas* nusiteikimui ir priartėja prie stojiško požiūrio. Nagrinėjamame tapybos darbe *Vanitas* proginė egzistencija pasirodo ir yra įveikiama sąmoningame progos praleidime.

Iš vienos pusės, galėtume kortų atskleidimo gestą *Vanitas* kontekste vadinti pozityviu įvykiu. Anot Sverdiolo, „Koheleto teologinė kalbėseną išsiskiria Biblijos kanone savo pesimistine laikysena, kur dauguma tekstų kalba pozityviai“ (Sverdiolas 1996: 173). Romboutso kūrinio atveju įvyksta priešingai: negatyviame *Vanitas* kontekste vaizduoja pozityvią laikyseną, kadangi nykstamybės tėkmė yra pertraukiama. Tačiau gyvenimo lošimo refleksija turi ir antrąją pusę, kurią turbūt geriausiai nusakytų Friedrichas Nietzsche, kalbantis Zarastustros lūpomis: „Aš myliu tą, kurį užplūsta gėdos jausmas, kai mestas žaidime kauliukas jam laimę rodo, o pats tada nustebež klausia: bene žaidėjas aš esu nedoras? – nes savo pražūties jis nori“ (Nietzsche 2008: 31). Kitaip tariant, „kortas

atskleidžiantis lošėjas“ uždaro save imanentiniame lauke ir siekia sąmoningai kreipti savo gyvenimą tam tikra linkme, net jei tai prieštarautų sėkmingai lemčiai.

Išvados

Tęsdamas pirmtako Caravaggio pradėtą lošimo vaizdavimo stilių, Romboutsas rodo lošimą ne tik kaip kasdienę veiklą arba ydą, bet iškelia į egzistencinį lygmenį. Italų dailininko atveju daugiaplotmiškumo efektas išgaunamas gretinant komedijos ir religinį žanrus. O Romboutsas pertrūkį kuria paties *Vanitas* žanro viduje. Kūrinio kompozicija atitinka minėtos stilstikos reikalavimus, nes akcentuoja mėgavimąsi gyvenimo teikiamais malonumais, daiktų grįžimą į pirminį medžiagiškumą ir išgyvenamo laiko progįškumą. Tačiau šiuos aspektus užklausia kortų rodymo judesys. Tai centrinis motyvas, kuriantis dinamiką pasyvumo–aktyvumo plotmėje ir „išverčiantis“ *Vanitas* žanrą į kitą pusę. Vienu metu kūrinyje reflektuojamas progos išnaudojimas ir kartu sąmoningas jos praleidimas.

Literatūra

- Bauer, H., Prater, A., 2016. *Baroque*. Köln: Taschen.
- Benjamin, W., 2002. *The Arcades Project*. The Belknap Press of Harvard University Press.
- Berger, H., 2011. *Caterpillars: Reflections on Seventeenth-Century Dutch Still Life Painting*. New York: Fordham University Press.
- Biblija arba Šventasis Raštas*. Ekumeninis leidimas, 2007. Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija.
- Caillois, R., 2001. *Man, Play and Games*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Calderon de la Barca, P., 2010. *Gyvenimas – tai sapnas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Gracian, B., 1904. *The Art of Wordly Wisdom*. London: Macmillan and Co.
- Jünger, F. G., 1953. *Die Spiele. Ein Schlüssel zu ihrer Bedeutung*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Kubeckienė, V., 2017. *Žaidžiantis žmogus Baroko kultūroje* [daktaro disertacija]. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas.
- Langdon, H., 2012. *Caravaggio's Cardcharps. Trickery and Illusion*. Fort Worth: Kimbell Art Museum.
- Newsome, C. A., 2005. Ecclesiastes, *Encyclopedia of Religion, Vol. 4*. Detroit: Macmillan Reference USA, Thomson Gale, 2599–2600.
- Nietzsche, F., 2008. *Štai taip Zaratustra kalbėjo*. Vilnius: Alma littera.
- Niewulis-Grablunas, J., Židonis, G., 2011. Artimos sielos ilgesys: Nikodemo Erazmo Iwanowskio ir Elizos Orzeszkowos laišakai (1881–1891). *Darbai ir dienos* 56: 285–304.
- Pächt, O., 2003. *Metodiniai dailės istorijos praktikos principai*. Vilnius: Aidai.
- Pericolo, L., 2008. „The Cardsharps“ and Marino’s „Giogio di Primera“: A Case of Intertextuality?. *Memoirs of the American Academy in Rome* 53: 129–152.
- Sverdiolas, A., 1996. *Steigtis ir sauga*. Vilnius: Baltos lankos.